

1. **KULA** (135) *sb f*

sg N kula (44). *♦ G* kule (1). *♦ A* kulę (15). *♦ I* kulą (6). *♦ pl N* kule (18). *♦ G* kul (5). *♦ A* kule (27). *♦ I* kulami (18). *♦ L* kul(a)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Bryła geometryczna, której każdy punkt powierzchni jest jednakowo oddalony od środka; globus BartBydg, Mącz, Calep, Cn; sphaera Mącz, Calep (11) : BartBydg 65b; BielŻyw 135; Globus, Kulá/ gałká alias sphaera Mącz 146c; Calep 458a, 998a.*

W porównaniu (3): Gdyż ten świat okrągły iako kula *LudWieś* A4, A4; *Mącz* 267c.

Wyrażenie: »okrągła kula« (1): wlała mi się dziwna potwora/ Iakoby wielka okrągła kula *LudWieś* A4; *Mącz*. 154c, 399c.

Wyrażenie przyimkowe: »w kulę« (1): Conglobatim – W kulie, w okrąg. *Calep* 241a.

2. *Przedmiot w kształcie kuli (14) : Przez kulę lepak okrągłą to się znamionuje, że wżitka thwa ziemia pod moją moczą będzie, tak iako tą kula w ręku już moich iest. BielŻyw 152, 151, 152 [2 r.]; Massa, Włzelákich rzeczy łztuká/ kloc álbo kulá niemáła. Mącz 210d, 210d.*

a. *Zawieszony na łańcuchu będący częścią jakiegoś urządzenia (7) :*

α. *Sondy (1) : Bolis, Bełt/ álbo Strzałá też kulá nieyáka którą w wodę na łznurze pufzczayá/ bierząc miarę yako głęboko. Mącz 26a.*

β. *Rzemienia zakończonego kulką metalową lub z wplecionymi kulkami, służącego do bicia (3) : Mącz 146b; Tedy rozniewány Klemencyan/ bić go ołowiánemi kulámi kazał SkarŻyw 429; WyprPl Bv.*

γ. *Przyrządu do wbijania pali, burzenia murów lub ubijania dna, pełniącego funkcję młota, tarana, kafara (3) : Fistuca, Młot/ Kula Kloc álbo Báran/ Táran którym pale á zwłászczá móstowe w ziemię wbiyáyá/ Też którym kámienie w ziemię pobiyáyá kiedy brukuyá Mącz 128d, 205a, 285a.*

b. *Zakończenie krokwi (1) : Proceres, Paleczne głowy/ gałki álbo kule álbo rogi które z budowania wychodzą. Mącz 324a.*

3. *Pocisk w kształcie kuli; glans Calag, Cn; globus, missile Mącz; plumbea Cn (106) : RejKup C; RejWiz 188; z dział Cefárzá Tureckiego gęłto á częłto poczęły iść kule/ ták że nie dáleko około krolewłkiey głowy latały. BielKron 308, 202v, 311v [2 r.], 312v, 316; Emissitius globus, Kulá którą łtrzeláyá Mącz 226b, 163b, 238b; GórnDworz Q6v; Mieć móždzerze/ po temu/ mieć k nim kule wielkie/ Ktore w mieście przebijá budowanie wżelkie. BielSat N2; Ale tám więcej godzić/ gdzie prochowe lochy/ Obłzywłzy kule płótnem/ zápali w nich prochy. BielSat N2 [idem BielSjem 37] Nv, N2, N2v [5 r.], N3v, N4; Iesli murom álbo párkanom nie duffáłz/ ołtháwiay ie wielkim drzewem pochyłó/ ná thym mieyfcu ná kthore nieprzyaciéł łtrzela/ áby kula káżdá łzłá wzgorę łłozem po drzewie/ thák przeniełie mur/ łzkody nie vcyni [!] BielSpr 64v, 26, 29, 56v, 64v [2 r.], 67 (15); Calag 319a; W nocy kule/ y race miłterne pufzczáno/ Dwá łłupy przypráwione s prochy zápalono. StryjWjaz C3v; z Dział wielkich łtrzelác/ ktore namnieyłzey łzkody w náłzych nievczyniły/ bo iż niżej leżeli/ tedy ich kule przenosiły. StryjKron 757; KochJez A4; BielSjem 37 [3 r.] 38 [5 r.], 40; BielRozm 7; GórnRozm A3v; ActReg 14 [2 r.], 113; Calep 56b; Co ty wiéłz/ móže tám byđź iáka kulá łkryta. WyprPl B2, C3v; SarnStat 108, 125; W tey łmiáłóści Stefaná pod Połockiem byłá/ Máłó z*

Zamoyfkim ftoiąc kulą nie zabiłá. *KmitaSpit* C; *PowodPr* 53; Ale więc nie te ludzie leć tych ludzi bronią/ Y kul gęfity ármaty tám lię pod čás chronią. *CzahTr* H2.

W porównaniu (1): tákowe rozniewianie/ kthore bez wiela fłow/ iákoby niefpodziejwane/ zaráz ták wfzytką sílą/ iáko kulá z działá wypada *GórnDworz* K4.

W charakterystycznych połączeniach: kula z móździerza (3); kula idzie (2), leci, pojdzie, przenosi, przychodzi, trafia, wlatá; kulę puszczać (6); kulą ciskać (5), porazić, strzelać (10).

Wyrażenia: »kule częste« = *grad pocisków* (1): Nie pomogły kule częste/ Zręby mocné/ bálzty gęfté: Puściły żelázne bróny. *KochPieś* 13.

»kule kamienne« = *missiles lapides* *Mącz* [szyk 4 : 2] (6): przy thych tho dzyelyech, tho yęfth szamych dzyal, kul kamiennych y zelaźnych prochów y wfythkych ynych rzeczy kthorefz kolwyek ku they strzelbye przyfluszez bądą *MetrKor* 37/4; *Mącz* 225b; *BielSat* N3v, N4; *BielSpr* 64v; *BielSjem* 40.

»kula lekka« (1): czáfem też kopijami słábemi bez grotu/ y kulami legkimi [*globis levibus*] álbo z ręki/ álbo ciśkáiąc z proce bitwę ftaćząc [!] *ModrzBaz* 111.

»kula ognista, nieugaszona, [ogniowa]« [szyk 12 : 9] (19 : 2): Miftrz Prułki [...] Ornetę obegnał y ftrzelał do miáftá ogniłtymi kulami *BielKron* 418; Ták narychley Mofkiewfkie zámki popalićie/ Kiedy dobrze ogniłte kule przypráwicie. *BielSat* M4v [*idem BielSjem* 35] M4v, N2 [2 r.], N3v; Kule Ogniłte ták działáią/ záwiną w furowe płotno we dwoie złożywfzy mocne/ prochu prófthego nie żiárnionego ták wiele iáko wielką kulę chcefz mieć/ przyczyniwfzy Sáletry y fiárki/ y żywice rowne części/ zmiełzáią to s prochem póspołu/ obfzyią to mocnemi nićiami okrágło iáko piłá *BielSpr* 73v; Ktho chce práwie dobrą kulę ogniłthą mieć/ przyczyn w nią Burłztynu tákiego co pokoft s niego czynią/ thedy [...] kulá ogniłta długo w wodźie gore gdy ią zápali/ á w rzuci w wodę. *BielSpr* 73v, 62v, 64v, 67, 73, 73v *marg*; [*Nafta*] gdy ią zápaliwfzy/ y w wodę wrzuciwfzy ná dnie póty gore/ póki iey fzczátek namnieyfzy sftawa/ z czego Pułzkarze kule owy nieugálfzóné czynią *Oczko* 6v, [42]; *BielSjem* 35 [2 r.], 38 [2 r.], 40; [Ognia, tego się trzeba strzec z drugiej przyczyny od zapalenia pioruna, od nieprzyjaciela, gdyby strzelił z móździerzow albo z dział ogniowemi kulami *UstWojsk przedm* 1561/314].

»ołowiana (a. ołowna) kula« = *plumbata* *Murm*, *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *manobarbulus* *Mącz* (9): *Murm* 149; *BartBydg* 117b; *Mącz* 208c, 306c; Tákże y ci drudzy mierno ciśkáli kulami Ołownemi z ręku [...] ták tęgo y miernie ciśkáli iż koniá zabił poćiśkiem y chłopá we zbroi w potkániu/ á ták wielkie bywály iáko piły/ co dzieći nimi gráią *BielSpr* 4v, 4, 11, 14; *Plumbatae* – Ołowiana kulia, item fztuka ołowiáná. *Calep* 815a.

»kula wodna« (1): tháki proch ná káżdą fie rzecz przygodzi/ do dział/ do hakownic/ ná wfzyłtki kunfłzty Pułzkarfkie/ to ieft ná kule ogniłte y wodne *BielSpr* 73.

»kula żelazna« (4): *MetrKor* 37/4; Biłkup poślá odpráwił/ á zá fthrzálki Czarowi kulę żelázną od Piłzczká [...] pośláł. *GórnDworz* Pv; *BielSpr* 73, 74v.

W przen (2) :

Wyrażenie: »ognista kula« (2): vpáść mu przedsię/ bowiem zátrzáłnął pan/ tą ftoлицą iego/ y iuż ogniłte ony kule/ ktoremi pierwey strzelał/ ná Xiążętá/ Krole y Cefárze/ pogáłfy. *NiemObr* 65, 24.

4. *Piłka do gry* (3) : *Mącz* 299c; *Sphaeromachia* – wkulie albo wpiłe granię. *Calep* 998a.

W porównaniu (1): czyniąc nád pobitymi ludźmi krześciańskimi okrucieństwo/ bo im głowy łupili/ głowami taczáli iáko kulámi. *BielKron* 252.

5. *Okrągłe naczynie z uchwytem na napoje* (1) : *Bacrimonem dicebant genus vasis longioris manubrii* – Kulia do napoiow. *Calep* 121a.

[Wyrażenie: »kula drzewiana«: kula drzewiana, wielka, malowana do piwa 1 *InwMieszcz* 1571 nr 168.]

Synonimy: **1.** *gałka*; **2.** *gałka*; **a.β.** *basatyk*; **γ.** *baran, kloc, młot, taran*; **b.** *gałka*; **4.** *piła*.

JB